

Jonas KLIMAVIČIUS

Lietuvių kalbos institutas

KODĖL BOMBOMIS BOMBARDUOJA

Tai senas, įkyriai keltas klausimas, deja, vis neatsakytas, o vertas platesnio požvelgio ne tik į designatų, bet ir į denotatų mikrosistemas ir jų pokyčius.

1. Nuo artilerijos prie aviacijos: *bomba* ir *bombarda*, *bomba* ir *bombarduoti*

Tačiau pirmiausia – ką reiškė seniau ir ką reiškia dabar *bomba* ir *bombarduoti*? Jurgio Šlapelio 1907 m. SNŽŽ *bombarduoti* – „iš armotų [t.y. patrankų] šaudyti“, o *bomba* – dvejopa: „armotos kulipka; iš rankos metama kulipka, <...> vartojama daugiausia aukštiesiems, bet bjauriems žmonėms užmušti“. Ir dabar pasaulyje teroristai vis kur nors padeda, pakiša (ar net meta) *bombą*; tik Lietuvoje – *sprogmenį*, o šitokia *bomba* – neįprasta. Ranka metamą paprasti žmonės dabar įsivaizduoja tik *granatą*, nors iš tikrųjų *granata* yra grūdėtoji (lot. *granatus* – grūdėtas) *bomba*. SNŽŽ *granatos* nėra, o Krašto apsaugos ministerijos išleistame (parengtame Petro Rusecko) KarŽ 1919 nėra *bombos* – yra tik *granata* ir *fugo granata* – *фугасная граната*. M. ir S. 1923 m. STŽŽ *bombarduoti* reiškia „armotomis apšaudyti“, o nei *bombos*, nei *granatos* nėra. J. Norkaus 1924 m. SNŽŽ nėra nei *bombarduoti*, *bombos*, nei *granatos*. 1927 m. išleistame populiariame enciklopediniame žodynyje „Skaityk mane. Aš viską žinau. Visiems reikalingas žodynas. Untulio surinktas“ *bombardavimas* yra „gausus šaudymas iš armatų“ (123).

Leksikografinei ir enciklopedinei *bombos* istorijai svarbūs 1936 m. Enc IV *bomba* aprašoma: „XV–XVII a. bombos artilerijos rutulio pavidalo tuščiaviduriai sviediniai, užtaisomi paraku: <...>. Iš pradžių bombos buvo vartojamos mirtyrose; <...>. <...>. XIX a. viduryje bombomis buvo vadinami artilerijos sviediniai, kurių svoris pranešė 40 svarų. <...>. Bombomis taip pat vadinamos rankinės grana-

tos ir minos. <...>. Tam tikra bombų rūšis yra aviacijos bombos. Jos mėtomos iš lėktuvo <...>“ (iš esmės šitaip ir LE III). *Mortyra* (ol. *mortier* < lot. *mortarium* – piesta, grūstuvė) – „didelio kalibro (...) trumpavamzdis (...) artilerijos pabūklas, šaudantis 50–75° vamzdžio pakylės kampu. <...>“ LTE VIII. *Bombardavimas* Enc IV tėra „smarkus ir sutelktas artilerijos šaudymas“ (LE III – jau ir „bombų mėtymas iš lėktuvų“). Priešingai yra TŽŽ 1936: *bomba* – dar tik „artilėrijos arba rankinis sprogstamasis šoviny“, o *bombarduoti* reikšmė jau dvejopa – „šaudyti priešininką artilerijos šoviniais arba svaityti bombas iš orlaivio“.

Žodžio *bombarduoti* kilmė ir pirmąją reikšmę, nors pirmiau „bombarduota“ iš mortyrų, aiškėja iš kito pabūklo – *bombarda* – 1. „artilėrijos patranka“ TŽŽ 1936, „pabūklas, šaudas bombomis, akmeniniais arba metaliniais kamuolio pavidalo sviediniais (...)“. Labiausiai vartojamas XIV–XVI a.“ Enc IV („1381 esą kryžiuočiai pirmą kartą pavartoję bombardas Trakų pilies apgūlime“ LE III). Pirmąją reikšmę *bombarda* (pranc. *bombarde*) buvo viduramžių *katapultą* [lot. *catapulta* – 1) „strėlių, iečių svaitytuvas“, 2) „sviedinys“ < gr. *kata-peltēs* „strėlių svaitytuvas“) – apgulos akmenų mėtyklė, o XV–XVII 2. *bombarda* – „trumpavamzdis patranka, šaudanti akmeniniais arba geležiniais sviediniais“.

TŽŽ 1936 *bombarda* 2. „dvistiebis Viduržemio jūros pirklių laivas“ nėra labai aiški (bet nėra labai svarbi). Dar neaiškesnė atrodytų *bombarda* 3. „vargonų bosinis vamzdis“ ir *bombardonas* „senovinis varinis, pučiamasis instrumentas“ TŽŽ 1936. Enc IV keistokai pateikia – *bombardo* (-nas) – „pasenęs (daug. XVI a.) medinis pučiamasis instrumentas, trimito šeimos, invairaus dydžio. Jį pakeitė fagotas. Giminis bombardonui yra bombardinas (orig.: B-nui – Bombardinas)“ (LE III – tik *bombardo*). TŽŽ 1985 *bombarda* 2. „medinis pučiamasis muz. instrumentas, fagoto prototipas“, 3. „vargonų registras, skleidžiantis labai stiprų garsą“. MuzŽ 1975 *bombarda* 1) „sen. medinis pučiamasis muz. instrumentas, fagoto prototipas. Bombardų buvo įvairių: bosinė (plg. it. *bombardone*, vok. *Doppelquint-bombart*), tenorinė (plg. it. *b. piccolo*, vok. *Basset-bombart*), sopraninė (plg. it. *bombardino*) ir altinė (plg. it. *b. piccolo*)“; 2) „vargonų balsas

su liežuveliais 16“ arba 32“ vamzdžiais (plg. pranc. *bombarde*, vok. *Posanne*)“, o *bombardonas* – žr. *bombarda*.

Aiškumo duoda lot. *bombus* „dūzgesys, ūžesys; gaudesys, gausmas“ < gr. *bómbos* „žemas tonas“. Veikiausiai pagal garsą įvardyta lotyniškojoje nomenklatūroje *bombus* „kamanė, bombyx „šilkaverpis, bombyliidae – musės zvimbeklės, *bombina* – varlė kūmutė. Tačiau nieko bendro su *bombardonu* neturi liutnės ar lyros viduramžių atmaina *bardonas* (< ček. *bardun* < vid. vok. aukšt. *pardune*).

Tai nėra vienintelis artilerijos muzikalumo (ar muzikos artileriškumo) atvejis – plg. *bazukà* (angl. *bazooka*) „JAV armijos prieštankinis ginklas. <...>. <...>. Bazuka šauda raketiniais sviediniais. – – – Bazuka šaudoma, užsidėjus ant peties ir stačiomis, klūpsčiomis arba gulomis. Bazuka turi teleskopinį taikiklį. <...>“ LE II, „JAV prieštankinis reaktyvinis granatosvaidis“ TŽŽ 1985 (1942 m. vartota Afrikoje, 1952–1953 m. Korėjoje) ir „primityvus pučiamasis muz. instrumentas, vartotas amerikiečių komiko Bobo Burnso (m. 1956)“ SWO 1978 (niekuo nesusijęs su graikų styginiu muz. instrumentu *buzùkis*).

Su *bomba* susijęs ir *bombažas* „konservų dėžutės dangtelio ir dugnelio išsigaubimas nuo dujų, <...>“ TŽŽ 1985 (taip pat lenk. *bombastyczny*, vok. *bombastisch* – liet. *pompastiškas* „dirbtinai iškilmingas, prašmatnus, prabangus“ DŽ₃, t.y. išpūstas).

Taigi žodžio *bombarduoti* pirmykštė reikšmė – šaudyti *bombomis* iš *bombardos*.

1941 m. LKŽ I₁ įdėda tik kryžiuku pažymėtą, t.y. neteiktiną (sl.) *bombardą*, o *bombarduoti* visai nepateikia. *Bòmba* (ir tarm. *bómba*) (irgi pažymėta sl., bet be kryžiuko) „sprogstamasis ginklas, granata“, taigi aiškinimas ne visai aiškus, bet vienas sakinyss – jau lyg aviacinis: *Bombas meta* Pn. Raštų būdvardis *bombinis*, aiškinimas tik nuorodiniu būdu – → *bomba*, bet iš sakinių – dvireikšmis: *Didysis bombinis sąmokslas buvo pradėtas. Bombiniai vokiečių orlaiviai.* [*Bombinis* ir dabar nėra dažnas – yra tik KarŽ 1995 *bombinė aviacijos ginkluotė*, o nei DŽ₃, nei net LKŽ I₂ nėra; yra jau ir *mininis* KarŽ 1995 – *mininė laivų ginkluotė*.] Toliau su pažymomis *neol.* ir *sl.* įdėtas veiksmazodis *bombuoti* „bombomis mėtyti“, bet jau ne iš

rankos: *Paprastai bombuoja lėktuvai bombonešiai*. Šito *bombuoti* Lietuvių kalbos sekcijos susirinkimuose ir kitur aistringai pageidaudavo logiškasis chemikas Kazys Daukšas. Tačiau kalba ir šiuo atveju patvirtino savo prigimtinių konservatyvumą ir formaliosios logikos nesvarbumą – 1968 m. LKŽ I₂ jau *bombuoti* žr. *bombarduoti*, nors šį kartą pavyzdys pateiktas net ne iš raštų, o iš gyvosios kalbos: *Šaudė, bombavo visą dieną* Šts. *Vokčiai išbombavo Skuodą* Šts. [Įdėtas čia ir B. Sruogos sakiniu pailustruotas variantas *bombinti*.] Yra ir *bombesys* iš gyvosios kalbos: *Kad užeis bombesys, eisima į duobes* Rt. O *bombarduoti* LKŽ I₂ aiškinamas abipusiškai – „šaudyti priešininką artilerijos sviediniais ar apmėtyti bombomis iš lėktuvo“. Ir *bomba* – dar abipusiškai: „sprogstamasis sviedinys (rankinis, pabūklinis arba numetamas iš lėktuvo), <...>“.

Bombos reikšmės pokytis truko apie 3 dešimtmečius. TŽŽ 1951 *bomba* dar dvilypė – „sprogstamasis šovinys, rankinis, pabūklinis arba numetamas iš lėktuvo“, o TŽŽ 1969 jau tik 1) „sprogstamasis sviedinys [o 2) *vulkaninės bombos* – „vulkano išsiveržimo metu išmesti lavos gabalai <...>“; Enc IV *bomba ugniakalnė* – „ugniakalnio išsiveržimo metu išmesti oran kartais ligi 2.000 – 3.000 m augštumos lavos gniutulai, kurie sukdami lėkdami ore, ligi nukrinta ant žemės, atvėsta ir ingauna apvalų pailgą buožės pavidalą, paprastai žmogaus kumšties ar galvos didumo“]. *Bombardavimas* TŽŽ 1951 – „apšaudymas iš artilerijos pabūklų arba bombų numetimas iš skraidymo aparatų“, TŽŽ 1969 – irgi dar panašiai. 1954 m. DŽ₁ *bomba* dar „artilijos, aviacijos ir kt. sprogstamasis sviedinys“, *bombarduoti* – „šaudyti priešininką artilerijos sviediniais ar apmėtyti bombomis iš lėktuvo“, o 1972 m. DŽ₂ *bomba* jau yra pirmiausia „aviacijos ir kt. sprogstamasis sviedinys“, *bombarduoti* – jau tik „apmėtyti priešininką arba jo teritoriją bombomis iš lėktuvo“. TŽŽ 1985 jau beveik viską aviacija paima iš artilerijos: *bomba* 1. „sprogstamasis sviedinys, metamas iš lėktuvo, arba bet koks sprogstamasis užtaisas“ (2. geol. „<...>“), *bombarduoti* – tik „mėtyti bombas iš lėktuvų“. Šitaip ir DŽ₃ – *bomba* „sprogstamasis įtaisas“, *bombarduoti* „apmėtyti bombomis iš lėktuvų“. Ir mokyklinis TŽŽ 1995 ir 1998 – lygiai taip. LTE II 1977 m. prie pagrindinio varianto *bomba* prirašo *aviacinė bomba*, bet jau

visai dėl kitos priežasties: *Povandeniniai laivai bombarduojami giluminėmis bombomis* ten pat, o *giluminės bombos* LTE IV Būna *aviacinės (metamos iš lėktuvų) ir laivinės*. Antano Smetonos KarŽ 1995 *bomba irgi* – 1) „viena iš aviacijos šaudmenų rūšių“ (bet yra ir porūšis *aviacijos bomba*) ir 2) „sviedinys kovoti su povandeniniais laivais“ – *giluminė bomba*.

2. *granata ir bomba*

Pirmiausia prisiminkime minėtą *fugo granatą* KarŽ 1919. Ir beveik visur *granata* skiriama prie artilerijos (nors yra ir rankinių): *granata* – „artilерijos šovinys“ TŽŽ 1936; „granatos artilerijos skiriamos gyviesiems taikiniams kauti, lauko įrengimam ardyti, prieš artilerijai šaudyti ir t.t. Granatų yra įvairios paskirties ir rūšių: prieššarvinių, šautuvinių, rankinių ir kt. <...>“ Enc IX. Filologiniai žodiniai reikšmės skiria: *granata* 1. „artilерijos sviedinys“: *Iš granatų mušė, Prūsų mūrus ardė* JD 1095, 2. „rankomis ar iš šautuvo metamas pėstininkų sprogstamasis ginklas“ LKŽ III; 1. „rankomis metamas sprogstamas sviedinys“, 2. „artilерijos sviedinys“ (DŽ₂ – 1. psn. „artilерijos sviedinys“), tik DŽ₃ apibendrinta – 1. kar. „sprogstamasis ginklas“ (2. sport. „metamasis įrankis“).

3. *šovinys, šaudmuo ir sviedinys (sviedmuo); ginklas*

Čia jau patyrėme, kad *granata* – tai *šovinys*, tai *sviedinys*, net ir *ginklas*. Dar ir *šaudmuo*: *granata* – „šaudmuo skeveldromis, ugnimi, cheminėmis ir biologinėmis priemonėmis žmonėms kauti ir technikai naikinti. Granatos skirstomos pagal naudojimo būdą – rankinės granatos ir granatsvaidžio granatos (granatsvaidžio šovinys, šautuvinė granata); <...>“ KarŽ 1995. Čia išeina, kad ir *rankinė granata* – *šaudmuo*...

Ir *bomba* – tai „sprogstamasis sviedinys, metamas iš lėktuvo“ LTE II, tai 1) „vienas iš aviacijos šaudmenų rūšių“ KarŽ 1995, tai vėl 2) „sviedinys kovoti su povandeniniais laivais“ KarŽ 1995.

Sviedinys pirmiausia (jau Jono Jablonskio ir kt.) buvęs ir kažkodėl likęs, net išgalėjęs – bent sporte – žaidimo *kamuoliui* (irgi dvisparniam!..), 1. „žaidžiamasis guminis, pripūstas oro rutulys“ DŽ₁, DŽ₂ ar tiesiog 1. „žaidžiamasis kamuolys“ DŽ₃, LKŽ XIV, tik 2. kar. „pabūklo šoviny“ DŽ₁, DŽ₂, LKŽ XIV ar „pabūklo šaudmuo“ DŽ₃. Tačiau ir *rankinė granata* ar *rankinė ietis* galėtų būti *sviedinys*. LKŽ XIV yra Jeronimo Ralio naujadaras *svaidinys* „kas svaidoma“ iš Homero „Odisėjos“ vertimo: *Taip pasirodę svaidinio mėtymu, šuoliais aukštais, vikrumu, jie pradėjo šokti*. LKŽ XIV nefiksuotas Šekspyro Hamleto vertime Alfonso Nykos–Niliūno pavartotas *sviedmuo*: *Būti ar nebūti – štai klausimas. Ir kas gi yr kilniau: ar dvasioje iškęsti / Strėles ir sviedmenis nuožmaus likimo, ar griebtis ginklo prieš maras nelaimių / Ir baigti jas kovoj?* (cit. iš LA 1997 95 5).

Jau KarŽ 1919 yra *sviedinys* – снарядъ. Ir KarŽ 1995 *sviedinys* (artilėrijos *sviedinys*) – „pagr. artilėrijos šovinio dalis <...>“. Taigi *pabūklo* (artilėrijos) yra *šoviny*, jis turi *sviedinį* (arba pats *sviedinys* yra visas *šoviny*); *šautuvo* – *šoviny*, turi *kulką*; o *aviacijos* – *šaudmuo*, plg.: *Šaudmenys* yra šie: artilėrijos šoviniai, reaktiviniai *sviediniai*, torpedų ir raketų kovinės dalys, šaulių ginklų šoviniai, granatos, minos, bombos, sprogstamieji užtaisai, dūmadėžės KarŽ 1995.

Ar *granata*, *bomba* gali būti ir *ginklas*? Gali: *ginklas* – „priemonės ir prietaisai priešui, jo technikai, įrenginiams ir statiniams kauti ir naikinti kovos metu. Susideda iš naikinimo priemonių ir jų gabenimo iki tikslo priemonių. Sudėtingesni ginklai dar turi valdymo ir taikymo prietaisus. <...>“ KarŽ 1995. Labai neblogai apibūdinta: *granata* – 1. „sprogstamasis svaidomasis arba šaunamasis ginklas: <...>“ TŽŽ 1985.

4. *bombosvaidis, granatsvaidis, minosvaidis, kulkosvaidis; liepsnosvaidis, dujosvaidis; ietisvaidis*

Tik trivialiai manant *bomba* dabar tėra „sprogstamasis *sviedinys*, metamas iš lėktuvo“ LTE II. Tačiau jau KarŽ 1919 yra *bombosvaidis* – бомбометъ ir *bombosvaidininkas* – бомбометчикъ.

1932 m. BŽ 250 yra variantas *bombasvaidis* (*мортупа* – *mortira*, *bombosvaidis*). 1936 m. Enc IV *bombosvaidis* – „artimos ugnies artilerijos tipas. <...>. Savo konstrukcija *bombosvaidis* labai panašus į minosvaidį, bet skiriasi tuo, kad bomboje sprogstamos medžiagos užtaisas sveria ne daugiau kaip 4 kg. Bombosvaidžio trajektorijos labai riestos. Todėl vyriausia jų paskirtis poziciniame kare šaudyti apkasuose esantį priešą. Bombosvaidžio konstrukcija labai paprasta; šaudymo tolis: senesnių sistemų ligi 300 m, naujesnių ne daugiau kaip 1.000 m. Jų svoris taip pat mažas“. 1941 m. LKŽ I₁ *bombasvaidis* – žr. *bombosvaidis*, o *bombosvaidis* – žr. *bombosvydis* „pabūklas bomboms mėtyti“; nors sakinytis tai vargu patvirtina: *Bėgančius abisinius seka italų bombosvydžiai*, o *bombosvaidininkas* – aiškiai aviacinis: „kas svaiddo (iš lėktuvo) bombas“. Veikiausiai tai yra redagavimo netikslumas. *Bombosvydis* dar yra 1948 m. RŽ. LKŽ I₂ iš esmės kartoja LKŽ I₁, tik prieštaravimą pašalina: *bombosvaidininkas* – „kas apšaudo iš bombosvaidžių“ (be sakinių). 1967 m. BŽ I aiškiai pasakytą: *бомбометчик* – *bombininkas*, *bombų mėtytojas* (lakūnas), bet veikiausiai aiškiai suklysta, nes *бомбомет* – *bombosvaidis*, *bombosvydis*. Dar toliau į prieštaravimą žingtelėjęs RLKŽ I: *бомбометчик* – kar. *bombarduotojas* (lakūnas), *bombų metikas*, nors *бомбомет* čia jau yra visai kitoks – (laivų) *bombosvaidis* (žr. sk. 6).

1940 m. Enc IX yra *granatosvaidis* – „pabūklas granatoms sviesti. Tam reikalui vartojamas šautuvas (šautuvinėms granatoms), <...>“. 1956 m. LE VII pateikiama ištisa „granatologija“. Granatinė artilerija vis dėlto buvo paskesnė: „Pirmosios nedidelės granatos atsirado XVI a. pradžioje. <...> <...>. Granatos plačiai pradėtos vartoti tik XVIII a. gale, kada atsirado granatinė patranka. Nuo to meto granatomis vadinami ir apvalieji sprogstamieji patrankų ir haubicų sviediniai, bomba – mortyrų sviediniai. Įvedus XIX a. viduryje artilerijoje su įgraižomis ir pailgus sviedinius, granata virto beveik universaliu sviediniu“ LE VII (granata). Čia *granata* ir *bomba* skiriama, o 1976 m. LTE I – ne: „XVI a. atsirado sprogstamieji [artilrijos] sviediniai, vadinami granatomis bei bombomis“ (369). Toliau LE VII *granatinė patranka* vadinama tiksliau – *granatinis pabūklas* ir aiškinama: „be graižtvų įvestas XVIII a. specialiai

šaudyti tiesiu taikymu sprogstamaisiais sviediniais. Pirmoji G. P. [taigi *granatinė patranka?* – J. K.] atsirado Rusijoje (Šuvalovo konstrukcija). Vėliau Prancūzijoje 1851. <...>. <...>. <...> išsilaikė iki graižtuotosios artilerijos atsiradimo. <...>“. Istoriskai vėlesnis *granatsvydis* – „pabūklas granatoms svaityti. <...>. Po karo [rusų ir japonų 1904–1905] buvo sukonstruota keletas tipų lengvųjų pabūklų, kurie gavo granatsvydžio pavadinimą. Jie šaudė mažais atstumais (200–300 m) ir turėjo labai riestą trajektoriją. <...>. <...>. Vamzdžiai trumpi. <...>. Granatsvydžiai buvo konstruojami lengvi, kad būtų galima nešioti. Granatsvydžiai išsilaikė labai trumpai. Per I pas. karą 1914–1918 jie buvo mažai vartojami. Juos išstūmė atsiradęs minosvydis“. Ir LTE IV 1978 m. panašiai: „*Šautuviniai granatosvaidžiai* buvo šiek tiek naudojami per I ir II pasaul. karą, bet labiau nepaplitę“, tačiau papildė nauja informacija: „Po II pasaul. karo paplito *rankiniai granatosvaidžiai*“. Nors *granatinio pabūklo* LTE IV nėra, bet skiriamas *granatosvaidžio* ir *artilerinės granatos*. Dabar išsigalėjusi forma *granatsvaidis* DŽ₂, DŽ₃ (nors 1984 m. PolŽ₂ *granatosvaidis*) – kaip ir *granatmedis*. DŽ₃ yra ir *granatsvaidininkas* „kas šaudė iš granatsvaidžio“. Enc IX yra ir *granatininkas* „kovotojas specialiai paruoštas granatoms svaityti“. Galėtų būti ir sportininkas *granatininkas* (plg. *ietininkas*, *diskininkas*, *rutulininkas*).

Minosvaidis buvo sukurtas Rusijoje per 1904–05 Rusijos–Japonijos karą (vadovavo L. Gobiata)“ LTE VII (nors LTE I *artilėrijos* straipsnyje: „1904 mičmanas S. Vlasjevas išrado *minosvaidį*). *Minosvaidis* – „begraižtvis artilerijos pabūklas, šaudantis minomis dideliu (45–85°) vamzdžio pakylės kampu“ LTE VII. Čia pažymima: „Lietuvos kariuomenėje buvo naudojami 81 mm suomiški minosvaidžiai; <...>“. Iš tikrųjų *minosvaidis* „minų svaidomoji patranka“ fiksuotas TŽŽ 1936. 1948 m. RŽ yra *minosvydis* ir *minosvydininkas*. DŽ₁ – *minosvaidis* ir *minosvydis* „minų svaidomasis pabūklas“, LE XVIII *minosvydis* – „supaprastintos patrankos pavidalo pėstininkų šaunamasis ginklas. <...> plačiau pradėta vartoti I pas. kare“.

LE XIII straipsnyje *kulkosvydis* sakoma: „Pirmieji kulkosvydžiai pasirodė kariuomenės ginklavime JAV karo metu 1870–1871. Jie bu-

vo netobuli. <...>. Pirmąjį automatinį kulkosvydį išrado Sir Hiram Maxim (1840–1916)“. KarŽ 1919 yra: *пулеметъ* – *kulkosvaidis*, nors *пуля* – *kulipka*. Jono Jablonskio – *kulkosvydis*. *Kulkosvaidis* – įprasčiausias šios serijos žodis.

Liepsnosvaidis – „artimo veikimo puolamasis ginklas. Liepsnosvaidį sudaro degalų indai, suspausto oro arba kitų dujų indas, degalų žarna, švirktas su paleidimo ir įžiebimo prietaisais ir kiti priedai: <...>. Pirmą kartą liepsnosvaidį panaudojo vokiečiai prieš prancūzus prie Verduno. – – – 17-kai vokiečių liepsnosvaidininkų pasidavė nelaisvėn 1900 prancūzų“ LE XIV. *Liepsnosvaidis* fiksuotas 1937 m. Enc V 247, bet dar 1926 m. poetas Salys Šemerys išleido eilėraščių rinkinį „Liepsnosvaidis širdims deginti“. Yra ir *liepsnosvaidis piktžolėms naikinti* LA 1999 185 12.

Kiek panašus *dujosvaidis* – „pabūklas, skiriamas svaityti kovos dujomis pripildytiems sviediniams, minoms. Dujosvaidžiai sustatomi po kelis šimtus, kartais tūkstančius, užtaisomi dujų minomis ir su elektros pagalba iš visų vienu kartu iššaunama. <...> paleidžia tiek daug dujų ir tiek tirštai užkrečia orą, kad nė dujokaukės dažnai nepadedą. <...>. Dujosvaidžius, kaip dujų karo priemonę, pirmieji įvedė ir pavartojo anglai 1917 prieš vokiečius“ Enc VII (1939). Panašiai ir LE V (1955) *dujosvydis*. LTE III tikslina ir sąvoką, ir istoriją: *dujosvaidis* – „ginklas, išsviedžiantis nuodingąsias ir radioaktyvias dujas, skystį, emulsiją ar kietos medžiagos dulkes. <...>. Dujosvaidį pirmą kartą panaudojo Vokietijos kariuomenė 1915. IV. 22 prie Ipro upės prieš anglus ir prancūzus. <...>“.

Bene naujausias yra senųjų akmenamžių (paleolito) daiktui įvardyti – *ietisvaidis*, aborigenų, indėnų ir kt. primitivus įtaisas, vartotas ir viduramžių Europoje per tvirtovių apsiaustį LTE IV (pav.), DŽ₃.

Svyruojančios darinio formos klausimas išspręstas diferencijuotai – 1) gramatinės įrankio reikšmės *bombosvaidis*, *kulkosvaidis* ir kt. minėti (:svaidyti) – be balsių kaitos, 2) žaidimai *vandensvydis*, psn. *krepšiasvydis* „krepšinis“ ir *orasvydis* „tinklinis“ (:sviesti) – su balsių kaita [todėl tech. *vandensvydis* – *hidromonitorius* = *vandensvaidis* (*водомет*) PolŽ₂].

5. *bombonešis ir bombininkas; lėktuvnešis ir lėktuvininkas; minininkas ir minų gaudytuvas; torpedinis laivas, torpedlaivis ir torpedininkas; raketnešis ir raketinis lėktuvas*

LKŽ I₁ tik iš raštų (ne žodynų) pateikiamas *bombonešis* (neol., hibr.) „lėktuvas, kuris nešioja ir mēto bombas“, bet ta pačia reikšme čia yra ir *bombininkas* (neol., sl.) 2. (o 1. „bombų mėtytojas, sprog-dintojas“, bet čia ne lakūnas: *Be abejo, jis priklauso prie bombininkų gaujos*). Tas *bombininkas* bus radęsis ne be rus. *бомбардировщик* indukcijos. Rus. *бомбардировщик* taip pat dvireikšmis – 1. *bombonešis* (lėktuvas), bet 2. *bombarduojamosios aviacijos lakūnas, bombarduo-tojas* BŽ I, kuris savo ruožtu skyrėsi nuo bombardinių laikų žodžio *бомбардир* – 1. kar. pasen. *bombardyras* BŽ I, 1. ikirev. *bombardyras, kareivis artileristas* RLKŽ I (Enc IV *bombardiras, bombardjeras* – „XVIII a. Lietuvos, Lenkijos ir Rusijos kariuomenėje žemesnysis laipsnis, atitinkąs grandinį“), o 2. zool. *žigas, degutininkas, smalinin-kas* (vabalas), *Brachynus creptans* BŽ I, 2. zool. *purkštavabalis* (Bra-chyninae šeimos vabalas) RLKŽ I [Enc IV *bombardiras* (vok. *Bombardierkäfer* – „vabalas apsiginti išleidžias iš analinių liaukų aštraus skysčio srovę, kuri su sprogdimo garsu virsta dujomis, sudarydamas lyg dūmų debesėlį. <...>. Bombardiras priklauso degutininkų (Ca-rabidae) šeimai: <...>. Paprasčiausias: *Brachinus creptans* L. <...>“]. Beje, *purkštavabalis* dar nefiksuotas LKŽ X. *Bombardiru* pavadina-mas ir galingas futbolo smūgiuotojas (gal ne visai tiksliai *бомбарди-ровщик* 3. – sport. šnek. *puolėjas* RLKŽ I). Yra ir vienareikšmis rus. *бомбовоз* – *bombonešis* (lėktuvas) BŽ I, RLKŽ I). Prigijo, išgalėjo *bombonešis*. Jau 1936 m. Enc IV yra tik *bombonešis*.

Vėliau seriją pratęsė *lėktuvnešis* „laivas lėktuvams nusileisti ir pa-kilti“ DŽ₁ (yra jau RŽ), semantiškai visai kitoks negu *ledonešis; gan-donešis, liežuvnešis; lauknešis, lauknešėlis*; panašesnis į dar naują vaik-nešėlis „įtaisas vaikeliui prie krūtinės nešioti“ PrPslgK I.

Nors neprigijo *bombininkas*, bet yra visai panašus *minininkas* RŽ, 2. „karo laivas, skirtas minuoti“ DŽ₃ [nebetikslu DŽ₁ ir DŽ₂ – „pri-taikytas atakuoti minomis“, taip pat LE *minininkas* 2. „karo laivas, pritaikytas atakuoti minomis“, nes tai dabar yra *torpednešis*, o *torpe-*

da – tik „savaeigė mina“], 1) „laivas jūroje ar upėse minų arba tinklų užtvaroms tvirti“ [2) „sausumos pajėgų inžinerinės ginkluotės įrenginys greitai į žemę (sniegą) prieštankinėms minoms dėti“] KarŽ 1995; *eskadrinis minininkas* – „universalus nešarvuotas karo laivas, ginkluotas minomis (stato minų užtvaras), torpedomis, giluminėmis bombomis, universaliais 76–130 mm ir zenitinės artilerijos pabūklais, raketomis. <...>. Naudojamas žvalgybai, laivų eskadros apsaugai, priešo laivams naikinti, jūrų desanto ir sausumos kariuomenės veiksmams remti“ LTE III. LE XI straipsnyje *karo laivynas* skiriama: *minininkai, arba minų statytojai*, taip pat *minų naikintojai* ir *minų gaudytojai*: „Minoms statyti naudojami arba pritaikomi reikale ir kiti laivai, kaip naikintojai, minų gaudytojai. *Minų gaudytojai* (traleriai) <...>. Jų paskirtis surasti priešo padėtas minų užtvaras, nustatyti jų ribas, pravalyti kelius per priešo minų laukus arba ištisas savo ar priešo minų užtvaras sunaikinti. <...>“. Savaimė suprantama, kaip yra lėktuvas *naikintuvas* ir *gaudytuvas* (rus. *успебитель-непехвачуик*, angl. *fighter-interceptor*, todėl kažin ar reikalingas vietoj *gaudytuvo* ne visai aiškus *sargybos naikintuvas* KarŽ 1995), taip turi būti ir laivas *minų naikintuvas* ir *minų gaudytuvas*. Veikėjo asmens pavadinimas *minininkas* 1. „minų dėjimo ir ėmimo (pašalinimo) specialistas, minuotojas“ LE XVIII, 1. „minų specialistas, minuotojas“ DŽ₃, ²*minininkas* 1. „minų dėjimo ar ėmimo specialistas“, 2. „karo laive – minų ginklo, jo vartojimo ir kovos su juo specialistas“ LKŽ VIII paprastojoje kalboje įmanoma, bet terminijoje prieštaringa – išeitų *minininkas* (eskadriniame) *minininke*. KarŽ 1995 yra *minuotojas* „karo specialistas, mokantis užminuoti ir išminuoti vietovę, statinius ir kt. objektus, žvalgyti minas“.

KarŽ 1995 yra ir *lėktuvininkas* (*lėktuvnešis*).

Torpeda (lot. *torpedo* – elektrinė raja; DŽ₁ dar ir *torpeda* 2. zool. „rajų šeimos žuvis, galinti daryti elektros smūgius“), kaip jau sakyta, yra „savaeigė (laivų) mina“, pirmoji pagaminta 1866 m. LC 1885 33 jau pavartotas *torpedlaivis* (LKŽ XVI), prieš 70 m. – *torpedininkas* Rtr (LKŽ XI) [LE XI 45 – *naikintojai* (*torpedininkai*)]. Dabar įprastas *torpedinis laivas* (torpedomis ginkluotas) DŽ₃ (ir DŽ₁) ir greitasis *torpedų kateris* LTE XI 359 (*greitieji torpediniai laivai* – „skirti

veikti pakraščiuose, įlankose ir uostuose torpedų atakoms“ LE XI 45 (LE XI 43 – pakraščių *torpediniai laiveliai*).

Raketininkas yra „raketų kariuomenės karys“ DŽ₃, o *raketnešis* – „raketas nešantis lėktuvas ar laivas“ LKŽ XI, „antvandeninis arba povandeninis laivas, lėktuvas, gabenantis kovos raketas ir turintis jų paleidimo įrenginius“ LTE IX (o *raketinis lėktuvas* – ne raketomis ginkluotas, bet – *raketoplanas* „lėktuvas su raketiniu varikliu“ LTE IX).

6. aviacinis bombosvaidis ir bombolaidis; leidimo įrenginys, leistuvas ir kt.

Bombardos bombomis šaudė, artilerinis *bombosvaidis* taip pat *bombomis* šaudė. Aviacinis *bombonešis bombas meta, mēto*, bet jau „bombos gali būti laisvo kritimo, valdomos ir savaime nusitaikančios. Pastarosios turi sparnus, vairus, televaldymo arba nusitaikymo sistemas“ LTE II. Net RLKŽ I yra *прицельное бомбометание* – taikomasis *aviabombų metimas*. O LTE IV apie *laivines gilumines bombas* sakoma: *Pastarosios išmetamos iš laivo per bortą, šaunamos iš bombosvaidžių arba (reaktyvinės giluminės bombos) paleidžiamos iš paleidimo įrenginių*. Trupučiuką aiškiau: <...> *laivų giluminės bombos šaunamos iš laivuose esančių reaktyvinių ir dujinių bombosvaidžių arba iš laivagalio bombų leidimo įrenginių*; <...> KarŽ 1995 (*giluminė bomba*). Taigi čia jau yra kitas *bombosvaidis*.

Torpedų ir raketų leidimo įrenginiams įvardyti dar nėra vienažodžių terminų – *torpedinis aparatas* „karo laivo įrenginys torpedoms leisti. <...>“ LTE XI (LE XI 45 – *torpedų aparatas*), *raketinis kompleksas* – „kompleksas kovos, tiriamajai arba mokomajai raketai leisti, nutaikyti į taikinį, trajektorijai koreguoti. Į jį įeina raketa, *paleidimo įrenginys*, taikymo prietaisai, raketos tikrinimo įrenginiai, skriejimo valdymo ir trajektorijos koregavimo sistema, <...>“ LTE IX (*paleidimo įrenginys* – „įrenginys kar. raketoms leisti; <...>. <...>. Įrengiamas ant žemės arba šachtoje, laive, skraidymo aparate, didelio pravažumo transporto priemonėje. <...>“ LTE VIII), *raketų kompleksas* – „funkciškai susijusios sistemos ir įranga raketoms leisti ir valdyti. <...>“ KarŽ 1995 (*leidimo įrenginys* – „raketų laikymo, taiky-

mo, rengimo ir leidimo įrenginys; raketų komplekso kovos priemonė. Susideda iš vamzdžio arba bėgių, taikymo mechanizmų, dujų, skydų, paleidimo ir kontrolės aparatūros, elektros šaltinių ir kt. L. į. būna vertikalieji ir nuožulnieji, stacionarieji (šachtiniai, antžeminiai), pusiau stacionarūs (surenkamieji) ir judrieji“ KarŽ 1995).

RLKŽ III *пакетница* – (šviečiamųjų) *raketų leistuvai; raketinis pistoletas* kol kas tėra kalbininkų pabandymas (nors *leistuvai* gerai dera prie *lėktuvo, naikintuvo*).

Tačiau, pasirodo, jau seniai būta vienažodžio termino *bombolaidis*: *Be to, šis lėktuvas [ANBO – 41] galėjo skraidinti ir 16 aviacinių bombų po 12 kg (iki 200 kg bendro svorio), kurioms specialiai buvo sumontuoti automatiniai bombolaidžiai* LA 1998 118 13.

Ar rasis *raketlaidis, torpedlaidis*?

7. *bombarduoti, torpeduoti; kas toliau?*

Bombarduoti – tai ir *bombomis šaudyti, ir bombas svaityti* iš bombosvaidžio, ir *bombas mesti, mėtyti* iš bombosvaidžio ar reaktyvinio bombosvaidžio, ir *bombas leisti*. Žodį *bombarduoti* bandoma taikyti ir plačiau: *subombardavo – raketos pataikė* LTV 1999 05 08. Negirdėta *raketuoti*. Nebūta *granatuoti*.

Torpeduoti yra – „atakuoti, smogti raketa“ DŽ₃, taip pat LKŽ XVI *torpeduoti* 1. (o 2. „sprogdinti naftos arba dujų gręžinio gręžvietę“, 3. prk. „žlugdyti pasitarimą, derybas“); *sutorpeduoti* – dar nėra.

Išvados

Dabartinė sistema, įvardijanti aviacijos sąvokas, yra susidariusi iš artilerijos (ir rankinės ginkluotės) terminų sistemos

BOMBA – BOMBARDA – BOMBARDUOTI

bombosvaidis – šaudyti

granata – granatsvaidis – šaudyti (mėtyti)

kulka – kulkosvaidis – šaudyti

Iškritus realemai *bombarda*, pakitus *bombos* reikšmei –

BOMBA – BOMBONEŠIS – BOMBARDUOTI

bombolaidis – leisti

Bombonešis gana aiškiai motyvuoja *bombos* naująją reikšmę. Žodis *bombarduoti* tebelieka neaiškiai motyvuotas, bet kokios nors dviprasmybės kalbos vartotojai nejaučia. Vienas bandymas taisyti – žodį *bombarduoti* keisti „aiškiu“ *bombuoti* – pasirodė nereikalingas, nepriimtinas. Motyvaciją gal kiek praskleistų istorizmo *bombarda* ir *bombos* istorinės reikšmės – „pabūklo šaudmuo“ – dėjimas į bendrinės kalbos žodyną.

Panašiai (ir kiek kitaip) klostosi *minos*, *torpedos*, *raketos* mikro-sistemos, bet čia kai kas tebėra pusiaukelėje, o smarki technikos raida mažai palieka laiko joms susigulėti.

Gauta 1999 09 14

Sutrumpinimai

- BŽ – Baronas J. Rusų lietuvių žodynas. K., 1932.
– Rusų–lietuvių kalbų žodynas / Paruošė V. Baronas, V. Galinis. V., 1967. T. 1.
- DŽ – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: DŽ₁ – I leid., V., 1954. DŽ₂ – II leid., V., 1972. DŽ₃ – III leid., V., 1993.
- Enc – Lietuviškoji enciklopedija. K., 1936, T. 4. 1937, T. 5. 1939, T. 7. 1940, T. 9.
- KarŽ – Kariškas lietuviškai–rusiškas ir rusiškai–lietuviškas žodynėlis. K., 1919.
– Smetona A. Karybos žodynas. V., 1995.
- LA – „Lietuvos aidas“.
- LE – Lietuvių enciklopedija. Bostonas, 1954, T. 2. 1954, T. 3. 1955, T. 5. 1956, T. 7. 1957, T. 11. 1958, T. 13. 1958, T. 14. 1959, T. 17. 1959, T. 18. 1964, T. 31.
- LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas. V., 1941, T. 1, I leid., 1968, II leid. 1956, T. 3. 1970, T. 8. 1976, T. 10. 1978, T. 11. 1986, T. 14. 1995, T. 16.
Straipsnyje vartojami ir šio žodyno sutrumpinimai.
- LTE – Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. V., 1976, T. 1. 1977, T. 2. 1978, T. 3. 1978, T. 4. 1981, T. 7. 1981, T. 8. 1982, T. 9. 1983, T. 11.
- LTV – Lietuvos televizija.
- MuzŽ – Krutulys A. Muzikos terminų žodynas. V., 1975.

- PolŽ₂ – Rusų–lietuvių kalbų politechnikos žodynas / Sudarė G. Daugėla. V., 1984.
- PrPslgK – Tarptautinė prekių ir paslaugų klasifikacija. Prekių ženklų registravimo reikmėms. V., 1996, D. 1.
- RLKŽ – Rusų–lietuvių kalbų žodynas. V., 1982, T. 1. 1984, T. 3.
- RŽ – Lietuvių kalbos rašybos žodynas. K., 1948.
- SNŽŽ – Norkus J. Svetimų ir nesuprantamų žodžių žodynėlis. K., 1924.
- Šlapelis J. Svetimų ir nesuprantamų žodžių žodynėlis. Tilžė, 1907.
- STŽŽ – M. ir S. Svetimų ir tarptautiškų žodžių žodynėlis. Šiauliai, 1923.
- SWO – Kopaliński W. Słownik wyrazów obcych. Warszawa, 1978.
- TŽŽ – Tarptautinių žodžių žodynas: K., 1936. V., 1951. V., 1969. V., 1985.
- Mokyklinis tarptautinių žodžių žodynas: K., 1995. K., 1998.

Skaitmenys žymi metus, numerius (romėniškieji – tomus), puslapius. Arba datą.

WHY BOMS BOMBARD

Summary

The present system which names concepts of aviation has derived from the system of terms of artillery (and hand armament)

bomba – bombarda – bombarduoti

(bomb) (bombard) (to bombard)

bombosvaidis – *šaudyti*

(bomb-thrower)(to shoot)

granata – *granatsvaidis* – *šaudyti (mėtyti)*

(grenade) (grenade launcher) (to shoot) (to throw)

kulka – *kulkosvaidis* – *šaudyti*

(bullet) (machine gun) (to shoot)

After the term *bombarda* (bombard) dropped and the meaning of the word

bomba (bomb) changed, such a system was formed

bomba – bombonešis – bombarduoti

(bomb) (bomber) (to bombard)

bombolaidis – *leisti*

(bomb launcher)(to launch)

The new meaning of *bomba* is quite clearly motivated by the word *bombonešis* (bomber). An attempt to change the word *bombarduoti* (to bombard) with the ostensibly clearer form *bombuoti* was unnecessary and unsuccessful.

Microsystems of terms *mina* (mine), *torpeda* (torpedo) and *raketa* (rocket, missile) developed similarly (and slightly differently), but the rapid progress of engineering gives a little time for them to settle down.